

VOORLICHTINGSKUNDIG IN ANATOLIA

Openbare les, waarin, aan de hand van reiservaringen, getracht wordt plezier in voorlichtingskunde over te dragen.

Inaugurele Rede

**uitgesproken bij
de aanvaarding van het ambt van
gewoon hoogleraar in de voorlichtingskunde
aan de Landbouwhogeschool te Wageningen
op donderdag 27 september 1984**

door

Dr.Ir. N.G. Röling

VOORLICHTINGSKUNDIG IN ANATOLIA

One day suffer go finish
(titel van Afrikaanse popsong in
het pidgin english)

Wetenschap begint pas daar waar
problemen zijn
(Karl Popper, 1963)

VOORLICHTINGSKUNDIG IN ANATOLIA

Geachte toehoorders,

Aan mijn openbare les heb ik twee citaten meegegeven. Het eerste suggereert dat er veel problemen zijn in de wereld, maar ook dat er hoop is dat ze eens zullen worden opgelost. Het tweede citaat stelt, zoals Popper het zelf zegt, dat de taak van de wetenschapper probleemoplossing is, waarbij het gaat om het formuleren van theorie die de problemen oplost.

Geldt dit nu ook voor de voorlichtingskunde? Zijn er wel belangrijke praktijkproblemen die om voorlichtingskunde vragen? Zijn er wel voorlichtingsproblemen die om wetenschap vragen? En, bestaat er wel voorlichtingskundige theorie om problemen op te lossen?

Zulke vragen kwamen bij me op toen ik deze zomer in Turkije bij voorlichtingswerk betrokken was. In Turkije bestaat de voorlichtingskunde namelijk niet. En hoewel dat land genoeg problemen heeft, kan de reiziger, na een paar weken in Turkije te hebben doorgebracht, niet zeggen: 'je kunt wel zien dat ze hier geen voorlichtingskunde hebben'.

Het leek me daarom een goede gedachte om u tijdens deze openbare les mee te nemen op mijn veldbezoeken aan landbouwprojecten in Anatolië. Vanuit deze concrete ervaringen zal ik dan proberen conclusies te trekken over de mogelijke bijdrage van de voorlichtingskunde aan het oplossen van problemen.

Ik begin dus niet met definities van voorlichting en voorlichtingskunde. Daar kom ik later op terug. Dan zal ik ook conclusies trekken over de relatie tussen het vakmanschap van de voorlichter en de wetenschap van de voorlichtingskundige. Uitgaan van mijn concrete ervaringen in Turkije betekent ook dat de nadruk sterk zal liggen op landbouwvoorlichting. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de voorlichtingskunde geen aandacht zou hebben voor andere sectoren.

Het gaat er mij vandaag om iets van het plezier weer te geven dat voorlichtingskundigen in hun vak hebben en het vak ook voor u een beetje interessant te maken. Tevens zal hopelijk duidelijk worden waar de voorlichtingskunde binnen het taakveld van de LH haar bijdrage kan leveren en waar ze zelf belangrijke steun van andere vakken nodig heeft.

Mijn rede vanmiddag heeft de volgende opbouw.

- . **Turkije en de Development Foundation of Turkey**, waarin een korte schets gegeven wordt van de rol van de Development Foundation of Turkey (DFT), haar projecten en de rol van de missie waar ik deel van uitmaakte;
- . **Case studies**, waarin ik een aantal concrete situaties in anatolische dorpen en het DFT hoofdkwartier beschrijf, die dan aanleiding geven tot voorlichtingskundige observaties. De volgende cases komen aan de orde:
 1. In een morellenbongerd in Çubuk;
 2. Rugspuiten en diffusie;
 3. Nieuw tomatenzaad;
 4. De weldoener in de jeep;
 5. Imkers contra Varroa;
 6. De weefsters achter het Turks tapijt;
 7. De replikatie van ontwikkelingsmodellen;
 8. De Technical Advisory Group en de interne evaluatie.
- . **Conclusies** betreffen de beoogde bijdrage van voorlichtingskunde in het taakveld van de Landbouwhogeschool en haar afhankelijkheid van de bijdrage van andere vakgebieden.

Daarmee sluit ik dan het inhoudelijk gedeelte af. Zoals gebruikelijk, zal ik mijn openbare les beëindigen met het aanspreken van een aantal mensen die voor verleden, heden en/of toekomst van de Vakgroep belangrijk zijn.

Ik bespaar U een evaluatie van de voorlichtingskundige merites van

deze openbare les te moeten meemaken. Ik neem aan dat iedereen na afloop meer behoefte heeft aan de receptie. Dat neemt niet weg dat je je, als voorlichtingskundige die een verhaal moet houden, altijd extra bewust bent van de niet geringe kans dat men zal zeggen: 'en dat noemt zich nou voorlichtingskundige'. Trouwens, over de voorlichtingskundige aspecten van de inaugurele rede als communicatievorm zouden interessante opmerkingen gemaakt kunnen worden.

Turkije en de Development Foundation of Turkey.

Laat ik dan beginnen met een korte schets van de Development Foundation of Turkey en mijn rol deze zomer.

DFT is een partikuliere ontwikkelingsorganisatie die is uitgegroeid tot zo'n 500 stafleden. Zij stelt zich tot doel bij te dragen aan de ontwikkeling van arme plattelandsgebieden. Dat doet zij, niet alleen door rechtstreeks projecten uit te voeren, maar ook door verzelfstandigbare en repliceerbare proto-typen aan te dragen. Die kunnen dan door anderen, zoals de overheid, onafhankelijk, en op grotere schaal, worden toegepast. Eigenlijk is dat laatste de echte bestaansgrond van DFT, want in het grote Turkije is zo'n kleine organisatie niet in staat veel directe invloed uit te oefenen op de ontwikkeling van het platteland.

DFT volgt een aantal verschillende ontwikkelingsstrategieën. Eén daarvan is algemene landbouwvoorlichting. Voorlichters werken met boeren, individueel en groepsgewijs. Door middel van advies en het verschaffen van zaaizaad, kunstmest en andere inputs, helpen zij hen hun produktie te verhogen.

Een tweede strategie is 'community development'. Een voorlichter werkt met het hele dorp en helpt het de drinkwatervoorziening te verbeteren, irrigatiekanalen aan te leggen, of een badhuis of wasplaats te bouwen. DFT levert hierbij vaak de cement en andere materialen, terwijl de lokale bevolking de arbeid levert.

Een derde strategie betreft de ontwikkeling van een geïntegreerde verticale produktiekolom, op zo'n wijze dat kleine boeren hierin kunnen

deelnemen. Het beste voorbeeld hiervan is de produktie van slachtkippen. DFT heeft voor haar pogingen op deze wijze kleine boeren in de moderne landbouw te betrekken, de Jaap van Praag prijs gekregen.

Al met al is DFT werkzaam in ongeveer 150 dorpen. Behalve een hoofdkwartier in Ankara, waar zo'n 50 mensen werken, heeft DFT een aantal regionale kantoren vanwaaruit de dorpsontwikkeling wordt aangepakt.

De organisatie heeft zich staande weten te houden gedurende zes verschillende regeringen, waaronder een militaire, een fascistische en een socialistische. Dit lukt DFT door zich verre te houden van problemen die sterk politiek bepaald zijn, zoals landhervorming. Een hoogleraar en oud-minister in een zakenkabinet, onderhoudt de relaties met de diverse regeringen. Maar DFT is opgebouwd en wordt bezield en bestuurd door haar Director General, Dr. Altan Unver, een idealistische zakenman met een Amerikaanse opleiding.

Behalve voor de produktie van slachtkippen, schapenkaas en een paar andere activiteiten die DFT economisch heeft weten te verzelfstandigen, is DFT voor haar financiering afhankelijk van donors. In Nederland is dat HIVOS, de humanistische medefinancieringsorganisatie, die ongeveer 10% van het totale bedrag dat zij jaarlijks uitgeeft, aan DFT besteedt.

De missie, waaraan ik deelnam, en waarvoor ik HIVOS dankbaar ben, was één van een reeks Technical Advisory Group of TAG missies, die regelmatig door de donors worden uitgestuurd om DFT te evalueren. Dergelijke missies hadden vaak weinig invloed op de werkwijze van de organisatie. Daarom werd dit jaar besloten om niet weer een evaluatie door de TAG missie te laten uitvoeren, maar om de TAG missie hulp te laten bieden bij de opbouw van DFT's capaciteit zichzelf te evalueren. Daartoe was een team bijeengebracht van mensen die DFT al langer kenden: een Zwitserse veehouderij-expert, een Amerikaanse economische consultant van Turkse afkomst en ikzelf, die in 1980 bij een TAG missie betrokken was.

De voorbeelden die ik zal geven zijn gebaseerd op bezoeken aan projecten rond Çubuk, dicht bij Ankara, en rond Diyarbakir en Lice in oostelijk Anatolië. De namen van de dorpen in het laatste gebied zijn recentelijk van het Koerdisch in het Turks vertaald. Het is een oeroud cultuurgebied, waar Hittieten, Mesopotamiërs, de legers van Alexander de Grote, kruisridders, mongoolse horden en armeense christenen, hun sporen achterlieten. Op de eindeloze hoogvlakte loopt tijdens de droge zomer de temperatuur op tot 45°, terwijl 's winters mensen en vee in de lage natuurstenen huizen bescherming zoeken tegen sneeuwstormen. Water is schaars, en door toenemende bevolking en veestapels begint de ecologie bedreigd te raken.

Çubuk is een welvarender gebied. Het ligt, zoals gezegd, dicht bij Ankara, en is bergachtig. Men hoort er het ruisen van beekjes. Hoog in de bergen worden de schapen door honden met ijzeren banden om de nek bewaakt tegen de wolven. Een thans kale heuveltop was in historische tijden zo bosrijk, dat een mongoolse generaal er zijn divisie oorlogsolifanten in kon verbergen om een verassingsaanval uit te voeren op het ottomaanse leger.

Case study 1: de morellen bongerd in Çubuk.

De eerste case study vindt plaats in een goed verzorgde morellen bongerd aan de voet van een heuvel in Çubuk. De boer heeft een put geslagen en is via een dieselpomp in staat de bomen en het daaronder groeiende voedergewas te beregenen. Aangezien er weinig spreeuwen zijn in dit gebied, hangen de bijna zwarte vruchten bij massa's onbewaakt in de hete zon zoeter te worden, klaar voor de pluk en export naar Duitsland. We zijn met de DFT voorlichter meegekomen. Hij vertelt hoeveel moeite hij gedaan heeft om deze boer te helpen. Zo brengt hij met zijn jeep de irrigatiepomp naar de hoofdplaats als er iets mee is, heeft hij geholpen bij de aanschaf van de beregeningsinstallatie, en voorziet hij de boer tegen kostprijs van Benlate, de fungicide tegen Monillia, een schimmelziekte in morellen. Er staat een groot bord bij de weg waarop staat dat dit een voorbeeldbedrijf is, waar DFT aantoont wat je tegen Monillia kunt doen. De voorlichter zegt: 'Dit is een van mijn beste boeren. Hij wil alles weten en probeert mijn advies toe te passen'.

Als voorlichtingskundige herken je deze situatie onmiddellijk. In de hele wereld worden voorlichters en vooruitstrevende boeren als magneten tot elkaar aangetrokken. De voorlichter behaalt eer in zijn werk: vooruitstrevende boeren zijn makkelijk te overtuigen, ze hebben meestal meer middelen dan de gemiddelde boer en zijn dus gauwer geneigd een risico te nemen. De voorlichter kan ook veel van hen leren. Bovendien vragen vooruitstrevende boeren zeer actief om assistentie en informatie. Dus als je als voorlichter je tijd over boeren moet verdelen, kies je voor de vooruitstrevende boeren, meestal een handjevol per gemeenschap.

"En wat is er verkeerd aan?" zegt een lid van ons team. "Als iemand de handen uit de mouwen wil steken en wat wil leren, moet je hem toch helpen?"

Maar als voorlichtingskundige weet je dat het niet zo eenvoudig ligt. Het introduceren van vernieuwingen in een boerengemeenschap is een strategische bezigheid die grote sociaal-economische gevolgen kan hebben. Stel dat de voorlichtingsdienst bij 5% van de boeren met samen 30% van de grond, vernieuwingen introduceert, die de productiviteit van die boeren sterk vermeerdert. Dan zal de totale produktie zo sterk kunnen toenemen dat de landbouwprijzen dalen. Dit betekent dat de 95% van de boeren die op de oude voet doorgaan, hun inkomen achteruit zien gaan. Voor een aantal zal dit wellicht betekenen dat ze hun bedrijf niet voort kunnen zetten.

"Prima toch?", zegt mijn teamgenoot. "Mensen moeten de landbouw uit, wil die ooit ontwikkelen".

Maar dat is ook een wat te eenvoudig antwoord. Het ligt heel erg aan de economische situatie in een land of het wel gewenst is dat juist de armere, en vaak minder opgeleide, boeren naar de steden trekken. Zo worden de sociale kosten van de ontwikkeling van de landbouw op andere sectoren afgewenteld. In veel landen, inclusief Turkije, lijkt het, in deze fase van ontwikkeling, gewenst dat mensen op het platteland worden vastgehouden.

Een 'progressieve boeren strategie' zoals onze Turkse voorlichter in de morellenbongerd volgde, kan, op grote schaal toegepast, weleens ave-rechts werken. In dit verband heeft een Maleise beleidsambtenaar voor-lichting eens de 'propagation of poverty' genoemd.

Het ontwikkelen, evalueren en bijsturen van strategieën die een alterna-tief bieden voor de ingebouwde tendens van voorlichters om zich met vooruitstrevende boeren bezig te houden, is een belangrijke taak van de voorlichtingskunde.

Case study 2: Rugspuiten en diffusie

De tweede case sluit nauw aan bij de eerste. Hij gaat over de versprei-ding van rugspuiten voor de bestrijding van *Monillia* in morellen met het fungicide Benlate. De bongerd van onze vooruitstrevende boer was hier-voor immers een demonstratiebedrijf?

En kan men de nadruk op vooruitstrevende boeren niet verdedigen door te stellen dat zij vernieuwingen uitproberen en demonstreren en dat an-dere boeren deze vernieuwingen dan van hen overnemen?

Inderdaad treden zulke autonome verspreidingsprocessen vaak op, en niet alleen in de landbouw. Er bestaan meer dan 2000 empirische on-derzoeken naar verspreidingsprocessen, en dit zogenaamd 'diffusion of innovations research' is een belangrijk aandachtsveld van de voorlich-tingskunde. Het onderzoek legt de nadruk op het gebruik dat boeren al of niet maken van de vernieuwingen die de voorlichting introduceert. Of breder: het onderzoek bestudeert de benutting van de resultaten van onderzoek door de uiteindelijke gebruikers.

Door de grote populariteit die het diffusie-onderzoek een tijdlang ge-noot, heeft het sterke invloed uitgeoefend op de praktijken van de voor-lichting en de veronderstellingen van landbouwkundige onderzoekers en beleidsmakers. Het resultaat was dat de voorlichter zich nog meer dan voorheen op de vooruitstrevende boeren ging richten in de veronderstel-ling, dat de geïntroduceerde vernieuwingen vanzelf bij de rest van de boeren terecht zouden komen.

Laten we eens in Çubuk kijken in hoeverre die veronderstelling juist is. Om de Monillia te bestrijden, moet een boer een gemotoriseerde rugspuit kunnen gebruiken. Die kosten zo'n 800 gulden. Bovendien is het spuitmiddel duur en, zonder tussenkomst van de DFT voorlichter, in Çubuk moeilijk te verkrijgen. Dit wetende, had de voorlichter geprobeerd de boeren per dorp te groeperen. Hij had ze per groep een rugspuit te leen gegeven en verzorgde de toelevering van het spuitmiddel tegen kostprijs. Maar dat was niet goed gegaan. Er kwamen klachten van boeren dat ze de rugspuit nooit mochten gebruiken.

Nu is onze voorlichter landbouwkundig georiënteerd en een meester in het vinden van oplossingen voor technische problemen. Hij bedient zich ook van voorlichting als instrument, maar een voorlichtingskundige achtergrond heeft hij niet. Hij was dus niet in staat geweest om de groepen te helpen zich beter te organiseren of hun leiders te trainen. Toen er moeilijkheden kwamen had hij de rugspuiten teruggenomen en ze aan individuele boeren verkocht.

En daarmee zijn we dan in een situatie beland die de autonome diffusie van het bestrijden van Monillia in morellen moeilijk maakt.

Dit soort problemen komt vaak voor. Diffusie kan namelijk alleen plaatsvinden als voor een groot aantal boeren min of meer dezelfde randvoorwaarden voor adoptie van de vernieuwing gelden. Dit was bijvoorbeeld wèl het geval voor de verspreiding van de morel zelf. In enkele jaren zijn in Çubuk, weer door toedoen van onze voorlichter, honderden hectaren voorheen onbruikbaar land, met morellen aangeplant. Maar voor de diffusie van de bestrijding van Monillia zijn de voorwaarden niet gunstig. Slechts een klein deel van de boeren zal er gebruik van kunnen maken. Als de ziekte sterk doorzet, zullen alleen zij op den duur van de morellen kunnen profiteren.

Diffusieprocessen kunnen een grote versterking van het effect van voorlichting betekenen en tot snelle vernieuwing in de landbouw en andere sectoren aanleiding geven. Maar dan moet wel aan de voorwaarden voor die verspreiding voldaan zijn. En bij het expliciet maken daarvan

kan de voorlichtingskunde een belangrijke bijdrage leveren.

Case study 3: Nieuw tomatenzaad

Een van de momenten waarop de voorlichtingskunde een belangrijke bijdrage kan leveren aan het scheppen van randvoorwaarden voor diffusie, is de ontwikkeling en toetsing van landbouwvernieuwingen en de formulering van aanbevelingen.

Het ontwikkelen en toetsen van landbouwvernieuwingen is natuurlijk in de eerste plaats het werkterrein van de landbouwkundig onderzoeker. Landbouwkundige aanbevelingen moeten technisch zo verantwoord mogelijk zijn. Boeren die van de resultaten moeten leven worden anders aan te grote risico's blootgesteld. Daarnaast vereist technologie echter de bijdrage van voorlichtingskunde en andere sociale wetenschappen.

Om dit te illustreren gaan we weer naar Anatolië, dit maal naar een dorp in Lice. Het is 35 graden in de schaduw van de moerbeiboom waaronder we zitten bij het huis van de Muhtar, het dorpshoofd. We drinken een glaasje zwarte thee en praten over wat DFT voor het dorp doet. Het gesprek komt op tomaten. DFT heeft een nieuwe variëteit geïntroduceerd en levert zaaizaad tegen kostprijs aan de dorpingen. 'Maar', zegt de Muhtar, 'de oogst van jullie tomaten duurt te kort. Ze worden allemaal binnen 20 dagen rijp en dat komt ons slecht uit. We willen over een lange periode rijpe tomaten, zodat we steeds verse tomaten hebben voor ons eten en telkens kleine hoeveelheden naar de lokale markt kunnen brengen'.

Aan dit voorbeeld ziet u hoe in zo'n puur landbouwtechnisch lijkende zaak als een produktiever tomatenras, sociale aspecten zijn ingebouwd. De technologie veronderstelt bepaalde omstandigheden op het bedrijf van de gebruiker. Voor een tuinbouwer met kastomaten is het natuurlijk zeer voordelig een soort te hebben die binnen twintig dagen afrijpt. Voor de kleine boer in Lice geldt dat niet.

In het landbouwkundig onderzoek groeit steeds meer het inzicht dat: het er niet om gaat een hoogwaardige technische vernieuwing te produ-

ceren waarbij men dan van de boer verwacht dat hij de juiste voorwaarden voor benutting kan scheppen. Het gaat er veel meer om technologie te produceren waarin de omstandigheden van de beoogde gebruikers zijn ingebouwd, zodat men van 'aangepaste' technologie kan spreken.

Bij het ontwikkelen van zulke aangepaste technologie en het inbouwen van de omstandigheden van de beoogde benutters in de landbouwkundige vernieuwingen, speelt de sociale wetenschapper een belangrijke rol.

Aan de Landbouwhogeschool werken thans een aantal technische en sociaal-wetenschappelijke vakgroepen samen om het onderzoek naar landbouwbedrijfssystemen en de voorwaarden die binnen die systemen gelden van de grond te krijgen.

Case study 4: de weldoener in de jeep

DFT werd in het begin van haar bestaan ingeschakeld bij hulpverlening van slachtoffers van aardbevingen in Lice en andere plaatsen. Hierdoor kreeg hun werk een zeker liefdadigheidsaspect, dat weinig bevorderlijk is voor plattelandsontwikkeling. Het bekende Chinese spreekwoord zegt:

If you give a hungry man a fish, you will need
to give him another one tomorrow, but if you
teach him how to fish, he will be able to look after himself.

Dit besef is in een aantal regionale kantoren van DFT nauwelijks doorgedrongen. De DFT voorlichter gedraagt zich als een weldoener. Met zijn jeep draagt hij zakken cement, zaaizaad en krachtvoer uit de stad aan tegen kostprijs, organiseert het werk, laat zich met veel eerbeton bejegenen, en laat zo na ontwikkelingsprocessen te verzelfstandigen.

Het resultaat van deze houding was te zien aan een drinkwaterfontein die het had begeven. De dorpelingen hadden geen enkele poging ondernomen om hem te repareren en wachtten gelaten af tot dit van hogerhand zou gebeuren.

Als men bij de aanleg van drinkwatervoorzieningen alleen oog heeft

voor de technische kant van de zaak, blijkt het aantal dat kapot gaat en blijft ongeveer even groot te zijn als het aantal dat wordt aangelegd.

Drinkwatervoorzieningen behoeven, willen zij voor langere tijd hun nut afwerpen, naast een gedegen technisch ontwerp en aanleg, een sociale infra-structuur waardoor gebruik en onderhoud lokaal geregeld en betaald worden. Voorts krijgen drinkwatervoorzieningen pas invloed op het welzijn op het platteland, als de aanleg ervan gepaard gaat met training, vooral van vrouwen, in hygiëne, sanitaire maatregelen, kinderverzorging, propere behandeling van schapen- en koeien melk, e.d.

Bij aanleg van dorpsvoorzieningen door DFT werd geen aandacht besteed aan sociale infra-structuur en training. De weldoener in de jeep bracht de cement en vertelde hoe het spul moest worden aangelegd en vertrok weer, overladen met dankbaarheid.

Zo werden ook wasserijen en badhuizen, aangelegd. Door deze handelwijze verzuimden de weldoeners de technische ingrepen te benutten om het dorp als geheel te trainen zodat het als besluitvormende en zichzelf ontwikkelende eenheid op kon treden.

Case 5: Imkers contra Varroa

Turkije is een bijenland. Er zijn tienduizenden professionele imkers die met hun kasten het land rondtrekken om te kunnen profiteren van de bloei van verschillende gewassen, zoals citrus, dennen en zonnebloemen.

DFT heeft zich wat de bijenhouderij betreft een nationale rol aangemeten. Het doet de nationale research op dit gebied, is de producent van verbeterde bijenkasten, produceert en verstuurt hoogwaardige koninginnen doet stuifmeelonderzoek en is bezig met geavanceerd veredelingswerk via kunstmatige inseminatie. Dat laatste gebeurt onder de microscoop; Turkije is kennelijk een van de weinige landen die deze technologie beheerst.

De case gaat over de bestrijding van Varroa, een kleine mijt die op het lichaam van de bij leeft en deze uiteindelijk doodt. Varrao is uit het Verre Oosten geleidelijk aan opgerukt en heeft Turkije onder de voet

gelopen, zoals zovelen dat eerder deden. De bestrijding geschiedt d.m.v. een poeder, dat in de bijenkast verstoven wordt en dat een insecticide bevat dat sterk genoeg is om de mijten te doden, maar de bijen in leven laat. Om dit mogelijk te maken, moet het insecticide zeer gelijkmatig met talkpoeder verdund worden. DFT heeft hier een methode voor ontwikkeld en draagt zorg voor de nationale produktie en verpakking van het poeder voor het Ministerie van Landbouw. Het Directoraat voor Technische Aangelegenheden van het Ministerie verzorgt dan de gratis distributie aan de imkers.

Nu heeft deze technische dienst geen transport en het personeel ervan komt nauwelijks in de dorpen. Een verzorging van regelmatige dienstverlening kan, mede door gebrek aan inzet en een bureaucratische traditie, niet zomaar verondersteld worden.

DFT heeft hier een vernuftige oplossing voor gevonden. Het heeft een adressenbestand van imkers waar nu 14000 namen inzitten en dat dagelijks groeit. Het stuurt alle imkers in het bestand regelmatig informatie, waaronder ook de aankondiging dat het anti-Varroa medicijn weer beschikbaar is bij de technische dienst. Per gebied worden naam en adres van de betrokken instantie meegedeeld, zodat de imkers weten waar ze moeten zijn.

Hier maakt DFT gebruik van een van de meest fundamentele principes van de voorlichtingskunde. Voorlichting is niet de eenzijdige actie van een voorlichter die een boer wil voorlichten. Voorlichting is een tweezijdige interactie. We hebben dat al gezien bij de magneetwerking die voorlichters en vooruitstrevende boeren op elkaar uitoefenen.

Dit betekent dat de verbetering van voorlichting niet alleen kan bestaan uit het beter bemannen of bevrouwen, trainen, van transport voorzien, e.d. van de voorlichtingsdienst om haar interventiemacht te vergroten. Nee, het principe van de tweezijdige interactie houdt in dat boeren gestimuleerd worden actief om voorlichting te vragen en zo de overheidsdienst te dwingen tot betere dienstverlening.

In het geval van de distributie van het Varroa bestrijdingsmiddel, heeft DFT dit principe gevolgd door via haar brieven aan de imkers, druk uit te oefenen op het Ministerie om haar diensten te verlenen.

Case study 6: De weefsters achter het Turks tapijt

We komen binnen in een oude school. In de lokalen staan grote weefgetouwen. Achter ieder getouw zitten 2 tot 3 meisjes, tussen de 6 en de 20 jaar, die, al naar gelang hun ervaring, honderden of duizenden malen per dag een woldraadje om 6 gespannen touwen knopen en zo in een periode van weken of maanden een tapijt maken. De binnenkomst van de vreemdelingen wekt nieuwsgierigheid. Bruine, blauwe, grijze, groene en zwarte ogen, conform de variabiliteit van de Turkse bevolking, bekijken ons onder, tussen, over en door de weefsels. Maar men is gewend aan bezoek. In de hoop dat hij het zal kopen, wordt ons Zwitsers mis-sielid gevraagd een gereedgekomen tapijt van het getouw te knippen. Het is een hele eer. Als het losgeknipt is, wordt er geklapt en wordt het tapijt in de zon gelegd en afgestoft, zodat we het prachtige oeroude Hereke patroon kunnen aanschouwen. Tweeduidend gulden had onze Zwitser er echter niet voor over.

DFT heeft de tapijtweverij ter hand genomen omdat het een mogelijkheid biedt iets voor arme meisjes en vrouwen te doen. Op het Turkse platteland is het heel gewoon dat, als je iemand vraagt hoeveel kinderen hij heeft, hij alleen het aantal zoons noemt. Vrouwen hebben een zwaar leven. Ze krijgen een groot aantal kinderen, moeten onder moeilijke omstandigheden de huishouding doen en zijn ook vaak verantwoordelijk voor een groot deel van het werk in de landbouw.

De tapijtweverij van DFT biedt meisjes, tot hun huwelijk, de kans om gelegitimeerd afwezig te zijn uit het ouderlijk huis, geld te verdienen, een vaardigheid te leren en met leeftijdgenoten om te gaan. Bovendien besteedt DFT grote aandacht aan de scholing van de meisjes op het gebied van de huishoudkunde, hygiëne en andere zaken.

Het resultaat van de tapijtweverij is goed te noemen wat betreft de beoogde resultaten, en verbluffend wat betreft de ónbeoogde resultaten.

Meisjes uit zeer arme of probleemhuishoudens werden aangetrokken. Vaak zijn zij de enige kostwinners. Hele rijen zusjes uit één gezin komen naar de weverij en blijven zo lang ze kunnen. Maar het is nog niet erg gelukt om te stimuleren dat meisjes na hun huwelijk thuis door blijven weven. Vaak wil de man dit niet, of is het onmogelijk het grote weefgetouw in de huisjes neer te zetten.

Verbluffend is het onbeoogde effect op de persoonlijkheidsvorming. Onder invloed van de weverij raken de meisjes hun schuchterheid en remmingen kwijt. Ze gaan zich vrijer en opener gedragen, durven zich in een gesprek te mengen, durven te zeggen wat ze op hun lever hebben en zijn al met al mondiger mensen geworden.

Waar internationaal onderzoek heeft aangetoond dat ontwikkeling van de vrouw, afgezien van een waarde op zich, ook een voorwaarde is voor het bereiken van nationale ontwikkelingsdoelen, zoals gezinsplanning, lijkt DFT hier een belangrijke bijdrage te leveren.

Voor de voorlichtingskunde is de ervaring van DFT belangrijk voor het ontwikkelen van voorlichtingsmethoden om meisjes en vrouwen bij het ontwikkelingsproces te betrekken. Dat is iets waar in vele ontwikkelingslanden grote behoefte bestaat.

Case study 7: De replicatie van ontwikkelingsmodellen

Zoals eerder is opgemerkt, is een van de belangrijkste doelstellingen van DFT, als kleine organisatie, om modellen voor plattelandsontwikkeling te ontwerpen en te toetsen, die dan kunnen worden verzelfstandigd en op grotere schaal gerepliceerd door overheids- en andere instituties. Hiermee heeft DFT zich een voorlichtersrol aangemeten, niet t.o.v. de boer en het dorp toe, maar t.a.v. de overheid en andere instanties.

In de praktijk blijkt hiervan echter weinig. DFT voorlichters zijn, zoals we gezien hebben, erg druk bezig in de dorpen. Maar hun activiteiten, zoals het tegen kostprijs aanvoeren van allerlei inputs, maken lokale verzelfstandiging van de activiteit onnodig, laat staan dat er systematisch gewerkt wordt aan het ontwerpen en toetsen van interventies die een overheidsinstelling met haar bestaande middelen kan repliceren.

Maar al te vaak zijn DFT-voorlichters bezig alsof ze, ten eeuwige dage door HIVOS en andere donors betaald, op kleine schaal ministerietje van landbouw kunnen spelen.

Ook in het hoofdkwartier in Ankara bleek weinig strategisch inzicht te bestaan hoe nu de dorpsontwikkelingsactiviteiten in de gebiedjes waar DFT werkt tot een nationale aanpak konden worden uitgebouwd.

Wel zijn binnen DFT een aantal activiteiten aan te wijzen die belangrijke mogelijkheden tot verzelfstandiging en/of replikatie bieden. We hebben in dit verband al het nationale programma voor de bestrijding van de Varroamijt genoemd. Een andere zeer interessante strategie van DFT is om te trachten activiteiten economisch te verzelfstandigen, waarna DFT de activiteit dan weer elders kan herhalen.

Een voorbeeld hiervan is de voorlichting op het gebied van de verbetering van de schapenhouderij. Deze leidde tot een verbetering in de productie van schapenmelk en tot de suggestie schapenkaas te gaan maken en zo een markt te scheppen voor de kleine boer. Deze activiteit lijkt zelfstandig te kunnen draaien. Het is echter nog de vraag of voorlichting, bijvoorbeeld aan boerenvrouwen t.a.v. de behandeling van melk, uit de winst betaald kan worden.

Het lijkt erop dat DFT op een gegeven moment toch niet om de rol van de overheid heen zal kunnen. Hier ligt dan ook duidelijk een taak om DFT te helpen strategieën te ontwikkelen voor het beïnvloeden van het nationale ontwikkelingsbeleid. Voorlichtingskundige kennis lijkt daarbij een belangrijke rol te kunnen spelen.

Case Study 8: TAG en de interne evaluatie

De laatste case study. Deze betreft de rol van de Technical Advisory Group bij het stimuleren van DFT's vermogen om zichzelf te evalueren. Zoals eerder gezegd, evalueerde de Technical Advisory Group vroeger zelf. De missie reisde rond langs de projecten en besteedde de laatste week aan het schrijven van het rapport, dat dan aan DFT werd overhandigd.

Dit werk is niet geheel zonder resultaat geweest. Maar bij elke missie bleken een aantal punten van fundamentele kritiek terug te komen. Op deze punten hadden de eerdere missies kennelijk weinig invloed gehad.

Hiervoor zijn verschillende redenen aan te wijzen. In de eerste plaats roept elke externe evaluatie een verdedigingsreactie op, die in feite betekent dat men de conclusies van de evaluatie niet aanvaardt.

Een tweede reden is dat de evaluatie vaak goed aangeeft wat er mis is, maar niet hoe dat te verbeteren, en ook niet de middelen daartoe aan-draagt. Een typisch voorbeeld is het terugkerend hameren van de eva-luaties op het gebrek aan aandacht voor participatie bij DFT, zonder dat werd aangegeven hoe de technisch landbouwkundig opgeleide voor-lichters hierbij geholpen zouden moeten worden. Al met al hadden de vele evaluatierapporten minder effect dan men gehoopt had.

Vandaar dat de gedachte opkwam dat de Technical Advisory Group misschien meer kon bereiken als ze optrad als een soort trainingsmissie, die DFT personeel ter zijde zou staan bij het ontwikkelen van een capa-citeit zichzelf te evalueren.

En hiermee werden leden van de Technical Advisory Group, aangesteld om hun deskundigheid op het gebied van veehouderij, economie en plattelandsontwikkeling, ineens gebombardeerd tot voorlichters. Ze moesten zelf op de strategische, participatieve communicatietoer om de DFT mensen zo effectief mogelijk bij te staan.

En dan blijkt hoe weinig een internationale consultant, met jaren erva-ring, in staat is zijn eigen rol te problematiseren en bewust te hanteren. Hoe moeilijk het is zelf te doen wat je al jaren anderen in woord en geschrift voorhoudt. Dan blijkt ook hoe belangrijk het is vorm te kunnen geven aan de communicatiesituatie, zodat overleg mogelijk wordt en de gesprekspartners ertoe gebracht worden gebruik te maken van de des-kundigen. Hier komt het vakmanschap van de voorlichter om de hoek kijken. En dat moet je als voorlichtingskundige wel degelijk beheersen, want alleen door te demonstreren wat je van anderen verlangt wordt je geloofwaardig.

In het kantoor in Ankara, waar verder geen enkel audio-visueel hulpmiddel voorhanden was, hebben we twee dubbele matrassen tegen de muur gezet, daar lakens over gespannen en toen met behulp van viltstiften, spelden en oude computerkaarten, de structuur en de interne evaluatie samen met de Turken, in eindeloze sessies in het Turks, Engels en Frans en met veel glaasjes thee, opgebouwd. Door de beschreven kaartjes op de matrassen te prikken ontstond een zichtbare, makkelijk bespreekbare en veranderbare structuur waaraan iedereen zijn of haar bijdrage leverde. Het werd een groot succes en gaf mij plezier in de voorlichtingskunde.

Conclusies

Geachte toehoorders. Nu wil ik een aantal conclusies trekken.

Ten eerste zal het u wellicht zijn opgevallen, dat in de case studies een aantal aspecten van de voorlichtingskunde niet aan bod zijn gekomen. Ik heb bijvoorbeeld niets gezegd over het gebruik van media, het trainen van voorlichters of voorlichtingsmanagement en organisatie.

Ten tweede zal het u zijn opgevallen hoe vreselijk 'groen', op de landbouw gericht, mijn verhaal geweest is. Ik kan u echter verzekeren dat ik een dergelijk verhaal ook had kunnen houden als ik deze zomer bij een consumentenorganisatie, een kruisvereniging, een milieu of natuurbehoudsorganisatie, of andere voorlichtende instanties gewerkt had. Er zijn steeds meer soorten organisaties die ontdekken dat voorlichting een belangrijk aspect van hun werk is.

Laat ik nog een voorbeeld geven. Uit een onderzoek van een verzekeringsmaatschappij is komen vast te staan, dat het belangrijkste verzekeringsrisico in onroerend goed niet brand is, maar constructiefouten. Door de snelle verandering van de technologie begint de toepassing ervan allerlei problemen te geven. Overdracht van kennis en communicatie van ervaringen d.w.z. voorlichting, begint een belangrijk knelpunt te worden.

De voorlichtingskunde richt zich dus niet op landbouwvoorlichting,

maar in het algemeen op de benutting van kennis in de samenleving. Het gaat hierbij deels om het ontwikkelen van theorie en vaardigheden die gericht zijn op het bevorderen van kennisbenutting. Voorlichting is daarvoor een instrument, een schakel tussen kennisbronnen, benutters en beleid.

Maar voorlichtingskunde is zeker niet gericht op een klakkeloze bevordering van kennisbenutting. Een fascinerend aspect van het vak is de kritische analyse van de benutting van kennis in de samenleving. Hierbij kan de voorlichtingskunde niet heen om een keuze voor emancipatie en organisatie, zodat de mens de technologie beheerst en niet andersom. Ze kan ook niet heen om een keuze voor gezondheid van mens en milieu, vrede en armoedebstrijding. Want de benutting van technische en sociaal-wetenschappelijke kennis beïnvloedt al dat soort zaken direct.

Als men van de hoopvolle gedachte uitgaat dat de samenleving tot op zekere hoogte maakbaar is en niet alleen het resultaat van het spel van vraag en aanbod en machtsuitoefening, maar ook berust op goede wil, verlichte besluitvorming en zicht op het voortbestaan van het leven in de toekomst, dan lijkt voorlichtingskunde een bescheiden rol te kunnen spelen.

Als ik het woord bescheiden noem méen ik dat. De voorlichtingskunde staat nog in de kinderschoenen, vooral waar het het de bredere maatschappelijke aspecten van kennisbenutting betreft.

Voorts is de voorlichtingskunde erg afhankelijk van andere sociale wetenschappen die op verwante terreinen bezig zijn. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan sociologie, en met name kennissociologie, onderwijskunde, sociale psychologie, marktkunde, organisatie-ontwikkeling, bedrijfskunde, anthropologie en economie. Nieuwe oriëntaties van meer interdisciplinaire aard, zoals 'technology assessment', en farming systems research' hebben een belangrijke bijdrage. De filosofie, met haar kritische aandacht voor de rol van kennis en wetenschap in de maatschappij, heeft in het hele probleemveld een essentiële taak te vervullen.

En daarmee kom ik dan aan het eind van het inhoudelijk gedeelte van mijn verhaal.

Geachte toehoorders

Op de 15e van deze maand was het twintig jaar geleden dat Anne van den Ban benoemd werd tot hoogleraar voorlichtingskunde aan de Landbouwhogeschool. En dus was het twintig jaar geleden dat de Vakgroep werd opgericht en twintig jaar geleden dat de voorlichtingskunde in Nederland ontstond. We lopen maar twintig jaar voor op Turkije.

We gaan dit heuglijke feit in de lente van volgend jaar op gepaste wijze vieren. Het leek niet juist deze viering te beperken tot de receptie straks. Maar dat neemt niet weg dat ik het lustrum van onze vakgroep hier graag wil noemen.

Ik ben in een bruisende vakgroep terecht gekomen, die een traditie heeft van gerichtheid op de student, en die zich, geheel volgens het principe van de tweezijdige interactie, ook mag verheugen in de belangstelling en actieve participatie van de studenten. Het is een vakgroep die zich richt op maatschappelijke problemen en sterk reageert op verandering in die problemen. Een vakgroep, voorts, met goede interne relaties, en een, voor een nieuwbakken beheerder aantrekkelijke, verdeling van collectieve taken en verantwoordelijkheden.

Ik stel het zeer op prijs aan een dergelijke vakgroep een bijdrage te mogen leveren en ik wil Hare Majesteit danken voor mijn benoeming tot hoogleraar voorlichtingskunde aan de Landbouwhogeschool.

Mijnheer de Rector Magnificus, Mijne Dames en Heren leden van het College van Bestuur,

De LH heeft, met een aantal tussenpozen, bijna dertig jaar lang een belangrijke rol in mijn leven gespeeld. Hierdoor zou je tot een onkritische houding kunnen komen. En dat is wel het laatste wat u van het wetenschappelijk personeel verwacht. Ik heb dan ook een aantal dingen op de lever.

Een van die dingen is een Engelstalige MSc-cursus in de voorlichtingskunde. De voorlichtingskunde heeft zich in Nederland tot een internationaal peil ontwikkeld. In Europa horen we tot de koplopers. Elk jaar wordt in Wageningen een internationale voorlichtingscursus gehouden waar zo'n honderd mensen uit meer dan 40 landen aan deelnemen. De Landbouwhogeschool levert hieraan een belangrijke bijdrage. De voorlichtingskunde maakt een periode van grote internationale belangstelling door. Steeds meer wordt ingezien dat voorlichting één van de instrumenten is, die noodzakelijk zijn voor plattelands- en andere ontwikkeling. Zo bleek tijdens een internationaal seminar dat in januari in Wageningen gehouden werd, dat de Wereldbank bereid is een internationaal centrum voor voorlichting serieus te overwegen.

Wil Nederland met deze ontwikkelingen mee groeien, dan zal er iets moeten gebeuren. Bij de internationale voorlichtingscursus blijkt al een aantal jaren dat het peil van de cursisten zeer snel omhoog gaat. Wij zijn in Nederland thans niet in staat deze ontwikkelingen bij te houden. Van de zomer werd dan ook het voorstel gedaan dat we internationale deskundigen moesten gaan inhuren om de cursus te geven!

Het Ministerie van Landbouw heeft het besluit genomen om iets aan deze situatie te doen door de capaciteit van het IAC te versterken en daartoe een aantal voorlichtingskundigen aan te stellen.

Wil de Landbouwhogeschool in staat blijven de Nederlandse rol in deze inhoudelijk te ondersteunen, dan zal ook aan de LH iets moeten gebeuren. Het meest zinnige instrument hiertoe lijkt de al genoemde Engelstalige MSc-cursus. Een dergelijke cursus is een instrument om de internationale oriëntatie van de Landbouwhogeschool op dit gebied te versterken, biedt de mogelijkheid mensen uit een groot aantal landen, die we nu telkens mee moeten verkopen, aan te trekken en van hun ervaring en onderzoek gebruik te maken, en staat toe een netwerk op te bouwen waardoor de LH betrokken blijft bij de snelle internationale ontwikkeling.

Ik ben bang dat zonder een dergelijke MSc-cursus de Nederlandse voor-

lichtingskunde binnen korte tijd niet meer zal mee tellen en zich zal moeten beperken tot het verzorgen van onderwijs voor de honderden keuzevakkers die jaarlijks een aantal vakjes bij ons komen volgen.

Hooggeachte Van den Ban, beste Anne,

Ik ben blij dat je vandaag, tussen al je internationale werk door, in Nederland bent om bij deze gelegenheid aanwezig te zijn. Je hebt het gewaagd vroegtijdig uit het hoogleraarschap te stappen en een internationale consultant te worden. Ik ben blij dat die sprong in het duister goed is uitgepakt.

Vanaf de tijd dat je mijn afstudeerscriptie begeleide - ik was geloof ik je tweede scriptieklant en je was zelf nog met je dissertatie bezig - heb je mijn belangstelling en werk in de voorlichtingskunde begeleid, gevolgd en van goede raad en daad voorzien. Gedurende de zeven jaar dat ik als medewerker in de vakgroep onder jouw leiding heb gewerkt, ben ik erg onder de indruk gekomen van de wijze waarop jij aan de ene kant studenten en medewerkers een zeer grote vrijheid wist te laten, maar anderzijds door je voorbeeld, overwogen suggesties en enorme inzet en werkkraft, leiding wist te geven.

'You are a hard act to follow', zoals dat in het Engels zo mooi gezegd wordt. Bedankt, ik zal mijn best doen om je werk voort te zetten.

Beste leden van de vakgroep voorlichtingskunde,

Daaronder reken ik expliciet en met genoegen de leden van de sectie Wetenschappelijke Informatieverzorging, de promotieassistenten en de staf van het ITV.

Ik wil jullie graag bedanken voor de wijze waarop jullie mij een zo goede bekende voor velen van jullie, hebt aanvaard als beheerder van de Vakgroep. Ik hoop dat ik de twee bijdragen die jullie vooral van mij verwachten, de opbouw en implementatie van het onderzoeksprogramma en het coördinatorschap van de Vakgroep naar tevredenheid zal vervullen. Gelukkig had ik, toen ik deze woorden opschreef, jullie evaluatie van mijn eerste jaar functioneren nog niet onder ogen gehad! Maar mijn

ervaringen in het eerste jaar maken dat ik me op de volgende verheug.

Dames en Heren studenten,

Ik heb het intensieve contact met studenten altijd een van de meest bevredigende aspecten van mijn werk gevonden. Let wel dat ik 'intensief contact' zei. Het spijt me dat velen van u de nieuwe hoogleraar alleen kennen van de najaarsronde van het inleidend college waar zo'n 250 mensen aan deelnemen. Het is jammer dat de zeer snelle stijging van het aantal studenten, dat bij de vakgroep onderwijselementen volgt, ons dwingt tot onderwijsextensivering om de problemen, die deze schaalvergroting meebrengt, op te vangen. Ik hoop dat we desondanks met uw participatie in staat zijn tot vormen van onderwijs te komen die u intellectueel stimuleren, nuttig zijn voor het vinden van een werkring, en bijdragen tot uw eigen ontwikkeling als mens. Hoewel ik af en toe weleens zucht om de grote aantallen waarmee u op de vakgroep afkomt, doet het mij een grote deugd dat studenten van allerlei technische, gamma en sociaal wetenschappelijke richtingen de bijdrage van de voorlichtingskunde aan hun toekomstige beroepspraktijk erkennen.

Ik dank u voor uw aandacht.